

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**ДЕРЖАВНА НАУКОВА УСТАНОВА
«ІНСТИТУТ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЗМІСТУ ОСВІТИ»**

ПРОБЛЕМИ ОСВІТИ

Збірник наукових праць

Випуск 91

2019

УДК 37
ББК 74

П 78 Проблеми освіти: збірник наукових праць. ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти». К., 2019. Вип. 91. 270 с.

Збірник наукових праць, присвячений актуальним проблемам вищої освіти в умовах євроінтеграційних освітніх змін. У збірнику представлено теоретико-методологічні засади формування творчого потенціалу особистості майбутнього фахівця у закладах вищої освіти; проблеми актуалізації і розвитку духовно-моральної особистості; інноваційні підходи до професійної підготовки компетентних фахівців; напрями вдосконалення змісту та методів підвищення якості педагогічної підготовки майбутніх учителів на концептуальних засадах «Нової української школи».

Для широкого кола освітян, науковців, усіх, хто цікавиться інноваційними технологіями в освіті.

Збірник входить до Переліку наукових фахових видань України (Наказ МОН від 24.10.2017 № 1413), в яких можуть бути опубліковані результати дисертаційних робіт у галузі педагогіки на здобуття ступенів доктора наук, кандидата наук та доктора філософії.

Головний редактор: Завалевський Ю. І., д-р пед. наук, професор.

Редакційна колегія:

Гончарова Н.О. – канд. пед. наук; Дубасенюк О.А. – д-р пед. наук, професор, почесний академік НАПН України; Євтух М.Б. – д-р пед. наук, професор, дійсний член НАПН України; Ельбрехт О. М. – д-р пед. наук, доцент; Жалдак М. І. – д-р пед. наук, професор, дійсний член НАПН України; Ївженко Ю. В. – канд. пед. наук (відповідальний секретар); Клокар Н. І. – д-р пед. наук, професор; Кременський Б.Г. – д-р пед. наук, доцент; Луговий В. І. д-р пед. наук, професор, дійсний член НАПН України, перший віце-президент НАПН України; Леута О. І. – д-р філос.наук, професор; Ляшенко О. І. – д-р пед. наук, професор, дійсний член НАПН України; Олійник В. В. – д-р пед. наук, професор, дійсний член НАПН України; Польтуржискі Йозеф – доктор хабілітований, доцент, професор Варшавського університету (Полоцьк, Польща); Прокопенко І. Ф. – д-р пед. наук, професор, дійсний член НАПН України; Радкевич В. О. – д-р пед. наук, професор, дійсний член НАПН України; Сафонов Ю. М. – д-р екон. наук, професор (заступник головного редактора); Удалова О. Ю. – канд. пед. наук, доцент; Чайковський А. С. – д-р істор. наук, професор.

В і д п о в і д а л ь н і з а в и п у с к: Вознюк О. В., – д-р пед. наук, доцент; Ївженко Ю. В. – канд. пед. наук; Мороз М. О. – канд. пед. наук.

Адреса редколегії: 03035, Київ, вул. Митрополита Василя Липківського, 36, каб. 319, тел: (044) 248-23-09, E-mail: p_education@ukr.net

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 22200 – 12100ПР від 08 липня 2016 року.

*Рекомендовано до друку Вченою радою ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»
(протокол № 3 від 27 березня 2019)*

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних відповідної галузевої термінології, власних імен та інших відомостей. Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали. Рукописи не повертаються.

© Державна наукова установа
«Інститут модернізації змісту освіти», 2019
© Автори статей

cultural, cultural-synthetic, activity-developmental and heuristic, also informational-technological corresponds to creative; it is necessary to ensure the succession of traditions and innovations on the parity basis of their share in the process of generalization of the outstanding values of the polyparadigmatic system of modern art in educational methodology.

Keywords: *paradigm, art paradigm, polyparadigmaticity, art, artist, artistic, artistic proficiency, educational methodology, generalization, conceptualization.*

УДК 378.147:33:502.3

О. В. Горобець,
кандидат економічних наук, доцент
(Житомирський національний агроєкологічний університет, м. Житомир)
o.vikt.gorobets@gmail.com
ORCID ID:0000-0002-4526-0581

С. М. Горобець,
кандидат педагогічних наук, доцент
(Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир)
sgs_cat@yahoo.com
ORCID ID: 0000-0001-7639-9714

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ЕКОНОМІСТІВ

У статті проаналізовано поняття екологічної відповідальності та запропоновано структуру екологічної відповідальності економіста. Представлено результати опитування майбутніх економістів та визначено рівні сформованості їх екологічної відповідальності. Проаналізовано освітньо-професійні програми підготовки фахівців економічних спеціальностей Житомирського національного агроєкологічного університету. Наведено рекомендації щодо підвищення рівня сформованості екологічної відповідальності майбутніх економістів.

Ключові слова: *соціальна відповідальність, екологічна відповідальність, структура екологічної відповідальності економіста, компоненти екологічної відповідальності економіста, освітньо-професійні програми підготовки фахівців економічних спеціальностей, дисципліна «Економіка природокористування».*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Соціальна відповідальність являє собою добровільне та свідоме виконання, використання і дотримання суб'єктами суспільних відносин приписів, соціальних норм, а у випадку їхнього порушення – застосування до порушника заходів впливу, передбачених цими нормами [1:52]. Маючи на меті поступальний розвиток і гармонізацію суспільних відносин, соціальна відповідальність постає необхідною умовою існування держави, виступаючи своєрідним фундаментом, на якому базується уся система суспільних взаємовідносин.

Внаслідок цього вирізняють декілька видів соціальної відповідальності: моральну, релігійну, сімейну, політичну, цивільну, юридичну, професійну, екологічну тощо. Серед них моральна відповідальність є найдавнішою; політична, цивільна та юридична виникли разом із появою держави, в результаті формування політичних, цивільних і правових норм. Останнім часом, у зв'язку з розгортанням глобальної екологічної кризи, надзвичайно важливе значення надається вихованню в суспільстві екологічної відповідальності.

Однією з основних причин, що призвели до появи глобальних екологічних проблем, є виключення морального та етичного виміру з бізнес-процесів та здійснення економічної діяльності без урахування об'єктивних природних обмежень (зокрема, вичерпності природних ресурсів і обмеженої здатності природних екосистем до поглинання і знешкодження відходів людської життєдіяльності). З огляду на зазначене, формування екологічної відповідальності в процесі підготовки економістів є актуальним і соціально значущим завданням.

Аналіз основних досліджень і публікацій із зазначеної проблеми. Екологічна відповідальність є важливим компонентом екологічної культури. Визначенню сутності поняття «екологічна культура» та проблемам формування екологічної культури особистості присвячені праці Е. Гірусова, М. Дробнохода М. Моїсеєва, І. Суравеґіної, М. Хилько, С. Шмалей та ін. Питанням формування екологічної культури у студентів ВНЗ, у т.ч., майбутніх економістів, присвятили свої наукові дослідження Г. Глухова, Н. Грейда, І. Кобелева, Г. Мельник, С. Соболева, М. Фабер, Л. Шаповал, М. Швед та ін. Не зважаючи на те, що останнім часом все більше закордонних і вітчизняних науковців звертають увагу на проблему екологічної освіти і виховання студентів ВНЗ, проте питання формування соціальної відповідальності, зокрема, екологічної відповідальності, в процесі професійної підготовки економістів висвітлені недостатньо.

Метою статті є аналіз освітньо-професійних програм підготовки фахівців економічних спеціальностей Житомирського національного агроєкологічного університету, дослідження рівня сформованості екологічної відповідальності майбутніх економістів та надання пропозицій щодо його підвищення.

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Важливою передумовою перетворення економіки з екодеструктивної на екологічно безпечну є підготовка фахівців у галузі економіки, які розуміють глибинні зв'язки екологічної системи з економічною і соціальною системами, обізнані

з питань економічно ефективного та екологічно безпечного природокористування, готові приймати екологічно обґрунтовані економічні рішення та усвідомлюють відповідальність за їх наслідки як у короткостроковому, так і в довгостроковому періоді. Іншими словами, майбутні економісти повинні мати високий рівень екологічної відповідальності.

На думку Л. Білика, екологічна відповідальність – це духовна якість особистості, що виражається у її ставленні до природи, як до частини самого себе [2]. Усвідомлюючи себе органічною частиною природи, розуміючи, що без здорового довкілля неможливе нормальне існування людини, екологічно відповідальна особистість не зможе завдати шкоди природі, оскільки не хоче завдати шкоди собі. З його точки зору екологічна відповідальність фахівця поєднує в собі його професійну діяльність із духовністю, моральністю та активною природоохоронною позицією.

М. Фіцула зазначає, що екологічна відповідальність є усвідомленням необхідності брати на себе конкретні зобов'язання з метою гармонізації зв'язків суспільства і довкілля, а також здатність прогнозувати наслідки власної діяльності. Екологічна відповідальність є багатокомпонентною і поєднує в собі такі категорії як гуманізм, доцільність, небайдужість, дбайливість та виконує функцію регулювання взаємовідносин людини та природи [3:355].

Важливим є визначення структури екологічної відповідальності економіста. З'ясування цього питання дозволяє виокремити основні компоненти, на розвиток яких необхідно спрямовувати педагогічний вплив. Н. Граматик, розглядаючи структуру екологічної відповідальності особистості, виокремлює в ній декілька основних компонентів: емоційний, когнітивний, динамічний та регуляторний [4]. З нашої точки зору динамічний компонент, який передбачає спрямованість на опанування вміннями й навичками екологічно відповідальної поведінки, доцільно об'єднати з когнітивним, оскільки знання, вміння і навички повинні бути тісно взаємопов'язаними. Пропонуємо також виокремити мотиваційний компонент, який зображає прагнення до особистого і професійного самовдосконалення, та діяльнісний компонент, який передбачає діяльність людини щодо здійснення заходів зі збереження та захисту природи (табл. 1).

Таблиця 1

Структура екологічної відповідальності економіста

Назва компонента	Зміст компонента
Емоційний	- усвідомлення своєї єдності з природою, її цінності та цілісності, унікальності та неповторності будь-якого виду живого організму; - позитивний емоційний настрій у взаємовідносинах із природою.
Мотиваційний	- прагнення до постійного професійного самовдосконалення; - готовність до подальшого опанування спеціальними екологічними знаннями; - прагнення до формування екологічного світосприйняття та особистої екологічної відповідальності.
Діяльнісний	- екологічно відповідальна поведінка в побуті та в професійній діяльності; - готовність відповідати за екологічні наслідки своєї економічної діяльності та прийнятих економічних рішень; - участь у розв'язанні екологічних проблем, активна природоохоронна діяльність.
Когнітивний	- сформованість загальних екологічних знань; - знання економічних основ природокористування та охорони довкілля; - знання економічного інструментарію, що регулює процеси природокористування та використовується при розв'язанні проблем забруднення довкілля; - вміння визначати перспективні напрями розвитку суспільного виробництва з урахуванням якості природного середовища та раціонального використання природних ресурсів, прогнозувати наслідки економічної діяльності у довкіллі; - володіння методами розрахунку екологічного податку; плати за використання природних ресурсів; розмірів шкоди, завданої порушенням природоохоронного законодавства; економічної ефективності впровадження природоохоронних заходів; - наявність вмінь та навичок екологічно відповідальної поведінки.

Науковці виокремлюють три рівні розвитку екологічної відповідальності особистості: низький, середній та високий [2]. Наведемо їх стисло характеристики.

Людина, що має низький рівень розвитку екологічної відповідальності, поводить себе як споживач, розцінюючи природу лише з точки зору тих вигод, які вона може отримати від природи. Така людина демонструє свою непричетність та байдужість до будь-яких екологічних проблем, а тим більше – до діяльності щодо їх усунення.

Людина, що має середній рівень розвитку екологічної відповідальності, усвідомлює значення природи для соціуму та свій взаємозв'язок з природою. Така людина сприймає природне навколишнє середовище за допомогою свого розуму, що дозволяє раціонально вивчати та пізнавати природні процеси і явища. Отже, можна сказати, що цей рівень розвитку екологічної свідомості характеризується причетністю.

Анкета для визначення рівнів сформованості емоційного, мотиваційного та діяльнісного компонентів екологічної відповідальності майбутніх економістів

<p>1. Яким місцям для відпочинку ви надасте перевагу? а) нічний клуб, торговельний центр; б) кафе, кінотеатр; в) парк, сквер; г) річка, ліс, гори.</p> <p>2. Чи відчуваєте ви свою єдність з природою? а) ні; в) більше так, ніж ні; б) більше ні, ніж так; г) так.</p> <p>3. Чи усвідомлюєте ви свою причетність до створення екологічних проблем? а) ні; в) більше так, ніж ні; б) більше ні, ніж так; г) так.</p> <p>4. Як часто ви читаете статті або переглядаєте відео на екологічну тематику? а) ніколи; в) часто; б) іноді; г) дуже часто.</p> <p>5. Чи цікавитеся ви сучасними технологіями ресурсозбереження (енергетичних, водних, мінеральних та інших природних ресурсів)? а) ні; в) часто; б) іноді; г) дуже часто.</p>	<p>6. Чи цікавитеся ви інформацією щодо заходів боротьби із забрудненням навколишнього природного середовища? а) ні; в) часто; б) іноді; г) дуже часто.</p> <p>7. Чи збираєте ви окремо ресурсоцінні відходи (папір, пластик, скло), що утворюються у вашому домогосподарстві? а) ні; б) іноді; в) часто; г) постійно.</p> <p>8. Чи здасте ви використані батарейки та акумулятору у місця їх приймання? а) ні; б) іноді; в) часто; г) постійно.</p> <p>9. Чи приймаєте ви участь у природоохоронних заходах та екологічних акціях? а) ні; в) часто; б) іноді; г) дуже часто.</p>
---	---

Друга анкета складалася з шести тестових питань, призначених для визначення рівня сформованості когнітивного компонента екологічної відповідальності (табл. 3). В кожному питанні є лише одна правильна відповідь, яка оцінювалась в 1 бал.

Анкета для визначення рівня сформованості когнітивного компонента екологічної відповідальності майбутніх економістів

<p>1. Які ознаки сучасної екологічної кризи? а) нерівномірний розподіл природних ресурсів між країнами; б) накопичення значної кількості зброї; в) поява на Землі нових негативних явищ, таких як озонові діри, парниковий ефект, кислотні опади; г) постійне зростання людських потреб.</p> <p>2. Зменшення біологічного різноманіття на планеті призведе до: а) збільшення кількості окремих видів і популяцій організмів; б) деградації біосфери; в) зменшення кількості шкідників; г) стабілізації екосистем.</p> <p>3. Природне середовище стосовно економічної системи виконує функцію: а) постачання трудових ресурсів; б) знешкодження виробничих і побутових забруднень; в) постачання товарів народного споживання; г) регулювання виробничої діяльності.</p>	<p>4. До економічних методів боротьби із забрудненням довкілля відносять: а) впровадження екологічного менеджменту; б) розробку стандартів якості довкілля; в) відшкодування збитків, заподіяних внаслідок порушення природоохоронного законодавства; г) ліміти на скиди забруднювальних речовин і розміщення відходів.</p> <p>5. Екологічний податок – це: а) податок, що справляється з суб'єктів господарської діяльності за використання ними природних ресурсів; б) загальнодержавний податок, що справляється з фактичних обсягів викидів у атмосферне повітря, скидів у водні об'єкти забруднювальних речовин, розміщення відходів; в) рентна плата за землю; г) рентна плата за нафту і природний газ, що видобуваються в Україні.</p> <p>6. До економічних інструментів, що регулюють використання природних ресурсів, належать: а) нормативи й стандарти; б) обмеження (ліміти); в) плата за використання природних ресурсів; г) заборони і дозволи.</p>
--	---

Людина, що має високий рівень розвитку екологічної відповідальності, не лише повністю усвідомлює себе нерозривним цілим з природою, а й готова активно діяти з метою збереження, відновлення й охорони природи. Як зазначає Л. Білик, лише на цьому рівні духовні цінності особистості стають її якістю, перетворюючись на особисту причетність і відповідальність [2].

З метою визначення рівня сформованості екологічної відповідальності майбутніх економістів були розроблені анкети та проведено анкетування зі студентами 3 і 4 курсів Житомирського національного агроекологічного університету (ЖНАЕУ), які здобувають освіту за спеціальностями 051 «Економіка», 071 «Облік і оподаткування», 072 «Фінанси, банківська справа та страхування», 073 «Менеджмент», 075 «Маркетинг», 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність». Всього було опитано 64 студенти. Перша анкета містила 9 запитань, які дозволяли оцінити рівень сформованості емоційного, мотиваційного та діяльнісного компонентів екологічної відповідальності студентів (табл. 2). Всі відповіді «а» оцінювались в 1 бал, «б» – у 2 бали, «в» – у 3 бали, «г» – у 4 бали.

Результати оцінки рівня екологічної відповідальності студентів ЖНАЕУ наведено в табл. 4.

Таблиця 4

Оцінка рівня екологічної відповідальності майбутніх економістів

Кількість балів	Рівень екологічної відповідальності	Кількість респондентів, %
9 ... 19	Низький	34
20 ... 31	Середній	55
32 ... 42	Високий	11

Як видно з таблиці, більша частина респондентів продемонстрували середній рівень екологічної відповідальності, але низький рівень виявили втричі більша кількість студентів, ніж високий. Отже, спостерігається суттєве переважання низького рівня екологічної відповідальності.

За результатами анкетування також було визначено рівні сформованості окремих компонентів екологічної відповідальності майбутніх економістів (табл. 5).

Таблиця 5

Кількість респондентів, що виявили певний рівень сформованості компонентів екологічної відповідальності майбутніх економістів

Рівень сформованості компонента	Компоненти екологічної відповідальності			
	Емоційний, %	Мотиваційний, %	Діяльнісний, %	Когнітивний, %
Низький	15	16	42	84
Середній	40	84	58	11
Високий	45	0	0	5

Аналіз отриманих результатів показує, що у більшості респондентів емоційний компонент відповідає високому рівню сформованості, тобто вони усвідомлюють цінність природи та свій зв'язок з нею. Але водночас опитування виявило досить низькі рівні сформованості інших компонентів екологічної відповідальності, що свідчить про недостатній рівень екологічних знань та мотивації для їх здобуття, а також незначну залученість студентів до природоохоронних заходів та екологічних акцій.

Нами також був проведений аналіз освітньо-професійних програм підготовки фахівців першого і другого рівня вищої освіти для економічних спеціальностей ЖНАЕУ, результати якого представлені в табл. 6.

Як видно з таблиці, в освітньо-професійних програмах двох із восьми спеціальностей, за якими ведеться підготовка економістів (051 і 076), взагалі відсутні дисципліни екологічної спрямованості. Ще на трьох спеціальностях (071, 072, 073) за весь період навчання студенти вивчають лише одну дисципліну екологічної спрямованості, яка, по суті, поєднує в собі три дисципліни: «Екологія», «Безпека життєдіяльності» і «Охорона праці». Магістри з менеджменту вивчають також «Екологічний менеджмент» і «Міжнародну екологічну політику», а маркетологи – «Екологічний маркетинг». Лише студенти, які навчаються на 075 спеціальності і мають спеціалізацію «Екологічний маркетинг», вивчають ширший спектр дисциплін екологічної спрямованості, які представлені в табл. 6.

Таким чином, результати проведеного анкетування студентів старших курсів економічних спеціальностей ЖНАЕУ дозволяють зробити висновок про необхідність підвищення рівня розвитку екологічної відповідальності майбутніх економістів.

З цією метою пропонується здійснити екологізацію навчального процесу, що означає включення до освітньо-професійних програм дисциплін екологічної спрямованості, включення до інших дисциплін тем, пов'язаних з екологічною проблематикою, а також поєднувати навчальні заняття із діяльністю студентів в природі, застосовуючи при цьому різноманітні, у т. ч., інноваційні методи навчання.

Так, для підвищення рівня сформованості емоційного компонента екологічної відповідальності майбутніх економістів рекомендується залучати студентів до участі в туристичних походах та екологічних екскурсіях. Ми погоджуємося з точкою зору педагогів, які відзначають суттєвий позитивний виховний вплив таких заходів. Природні умови та неформальні обставини дозволяють виявити нові здібності та риси характеру студентів, сприяють формуванню почуття колективізму, товариства, дружби, взаємодопомоги [5:144; 6:36]. Такі походи та екскурсії до природних об'єктів сприяють виникненню позитивних емоцій у взаємовідносинах з природою, усвідомленню себе її частиною, розумінню неповторності й краси природи, формуванню відповідальності за її збереження.

Таблиця 6

Аналіз освітньо-професійних програм підготовки фахівців економічних спеціальностей ЖНАЕУ

<i>Шифр і назва спеціальності</i>	<i>Рівень вищої освіти та назва кваліфікації</i>	<i>Назва дисциплін екологічної спрямованості</i>
051 «Економіка»	Перший, фахівець у галузі економіки	відсутні
	Другий, економіст	відсутні
071 «Облік і оподаткування»	Перший, бакалавр з обліку і оподаткування	Екологія, безпека життєдіяльності та охорона праці
	Другий, магістр з обліку і оподаткування	відсутні
072 «Фінанси, банківська справа та страхування»	Перший, бакалавр з фінансів, банківської справи та страхування	Екологія, безпека життєдіяльності та охорона праці
	Другий, магістр з фінансів, банківської справи та страхування	відсутні
073 «Менеджмент»	Перший, бакалавр з менеджменту	Екологія, безпека життєдіяльності та охорона праці
	Другий, магістр з менеджменту	Екологічний менеджмент
073 «Менеджмент»	Перший, фахівець з менеджменту зовнішньоекономічної діяльності	Екологія, безпека життєдіяльності та охорона праці
	Другий, менеджер зовнішньоекономічної діяльності	Міжнародна екологічна політика
075 «Маркетинг»	Перший, маркетолог, спеціалізація «Управління маркетинговими комунікаціями»	Екологічний маркетинг
	Перший, маркетолог, спеціалізація «Екологічний маркетинг»	Основи екології та безпеки споживання, Економіка природокористування і охорони довкілля, Екологічне підприємництво, Екологічна та продовольча безпека
076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність»	Перший, бакалавр підприємництва, торгівлі та біржової діяльності	відсутні
	Другий, магістр підприємництва, торгівлі та біржової діяльності	відсутні

З метою підвищення рівня сформованості когнітивного компонента екологічної відповідальності майбутніх економістів пропонується включити до переліку обов'язкових дисциплін, що вивчаються студентами економічних спеціальностей, дисципліну «Економіка природокористування». Це наукова дисципліна, змістом дослідження якої є проблеми раціонального використання, охорони та відтворення природно-ресурсного потенціалу і навколишнього природного середовища, забезпечення екологічної безпеки соціально-економічного розвитку і життєдіяльності людини.

Метою даної дисципліни є формування у здобувачів вищої освіти екологічного світосприйняття; усвідомлення взаємозв'язку і взаємозалежності між екологічною, економічною і соціальною системами; формування компетентностей визначення перспективних напрямів розвитку суспільного виробництва з урахуванням якості навколишнього середовища та раціонального використання природних ресурсів, оцінки економічних наслідків забруднення навколишнього середовища, опанування методами розрахунку екологічного податку та плати за використання природних ресурсів, опанування економічними інструментами регулювання процесів природокористування.

Під час вивчення даної дисципліни студенти розглядають взаємозв'язки, що існують між екологічною, економічною і соціальною системами; дізнаються про еволюцію економічних поглядів щодо взаємодії суспільства і природи та сучасні концепції збалансованого розвитку економічної системи та навколишнього середовища; знайомляться з екологічними, економічними та соціальними наслідками забруднення довкілля; вчать здійснювати економічну оцінку наслідків забруднення навколишнього середовища та застосовувати

економічні інструменти для вирішення проблем забруднення довкілля і використання природних ресурсів; розраховувати економічну ефективність природоохоронних заходів.

З метою підвищення якості викладання дисципліни необхідно застосовувати не лише традиційні технології навчання, в яких використовуються вербальні, візуальні, аудіальні засоби навчання, але також інноваційні, засновані на сучасних інформаційно-комунікаційних технологіях [7].

Опановування майбутніми фахівцями знаннями з економіки природокористування є передумовою підвищення рівня їх екологічної відповідальності, свідомого господарювання, поширення в суспільстві еколого-економічного мислення.

Для підвищення рівня сформованості мотиваційного компонента екологічної відповідальності майбутніх економістів пропонується використання на заняттях таких методів навчання, як рольові ігри, метод проектів і дискусій, участь у круглих столах і конференціях.

Значний мотиваційний вплив на студентів має також їх залучення до виконання наукових робіт та участь у щорічному всеукраїнському конкурсі студентських наукових робіт у галузі економіки природокористування і охорони навколишнього середовища.

Мотиваційні педагогічні завдання екологічної спрямованості спонукають студентів до глибшого вивчення екологічних проблем та способів їх розв'язання, до опановування професійними знаннями і вміннями, які сприятимуть екологізації економіки, формують відчуття особистої відповідальності за збереження довкілля.

З метою підвищення рівня сформованості діяльнісного компонента екологічної відповідальності майбутніх економістів пропонується залучення студентів до вирішення екологічних проблем на місцевому рівні, участь у різноманітних екологічних акціях, що проводяться у межах університету, міста чи області, проведення практичних тренінгів з формування у студентів екологічно відповідальної поведінки в побуті.

Тематикою подібних тренінгів може бути:

зменшення особистого негативного «екологічного сліду»;

роздільне збирання побутових відходів;

правильне поводження з небезпечними відходами;

методи утилізації органічних відходів у домогосподарстві; енергозбереження в побуті тощо.

Участь у подібних заходах породжує відчуття особистої причетності до розв'язання екологічних проблем, сприяє формуванню у майбутніх фахівців активної життєвої позиції у сфері охорони довкілля та ощадливого використання природних ресурсів, що матиме позитивний вплив на їх подальшу професійну діяльність.

Висновки та перспективи подальшого дослідження проблеми. Таким чином, результати проведеного дослідження дозволяють зробити висновок про необхідність підвищення рівня екологічної відповідальності студентів економічних спеціальностей на прикладі ЖНАЕУ.

З цією метою рекомендовано включити до переліку обов'язкових дисциплін, що вивчаються майбутніми економістами, дисципліну «Економіка природокористування», а також впроваджувати запропоновані форми та методи навчання. Це сприятиме покращенню якості підготовки фахівців економічного профілю та гармонізації взаємовідносин між економікою і природним середовищем.

Перспективами подальших наукових розвідок є дослідження можливостей використання дистанційного і змішаного навчання з метою підвищення рівня екологічної відповідальності майбутніх економістів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Гришук В.К. Соціальна відповідальність: [навч. посіб.] / В. К. Гришук. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. – 152 с.
2. Білик Л. І. Екологічна відповідальність як духовна якість особистості / Л. І. Білик [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://novyn.kpi.ua/2005-1/01_Biluk.pdf
3. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи: [навч. посіб.] / М. М. Фіцула. – 2-ге вид., доп. – К. : Академія, 2010. – 456 с.
4. Граматик Н. В. Формування екологічної відповідальності в майбутніх вчителів початкових класів у процесі вивчення професійно орієнтованих дисциплін: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Н. В. Граматик. – Черкаси, 2012. – 20 с.
5. Пузир Т. М. Формування екологічної культури майбутніх техніків-екологів у процесі професійної підготовки в коледжах: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Т. М. Пузир. – Житомир, 2016. – 242 с.
6. Пангелов Б. П. Організація і проведення туристсько-краєзнавчих подорожей: [навч. посіб.] / Б. П. Пангелов. – К.: Академвидав, 2010. – 248 с.
7. Горобец О. В. Использование информационно-коммуникационных технологий в процессе преподавания дисциплины «Экономика природопользования» / О. В. Горобец, С. Н. Горобец // Электронное обучение в непрерывном образовании 2016. III Международная научно-практическая конференция, 13–15 апреля 2016 г. : сб. научных трудов. – Ульяновск : УЛГТУ, 2016. – С. 670–675.

REFERENCES (TRANSLATED&TRANSLITERATED)

1. Hryshchuk V. K. Sotsialnavidpovidalnist: [navch. posib.] [Social responsibility] V. K. Hryshchuk / – Lviv: Lvivskyi derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav, 2012. – 152 s.
2. Bilyk L. I. Ekolohichna vidpovidalnist yak dukhovna yakist osobystosti [Environmental responsibility as the spiritual quality of the individual] / L. I. Bilyk : [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://novyn.kpi.ua/2005-1/01_Biluk.pdf
3. Fitsula M. M. Pedahohika vyshchoi shkoly: [navch. posib.] [Pedagogy of high school] / M. M. Fitsula. – 2-he vyd., dop. – K. : Akademiia, 2010. – 456 s.
4. Hramatyk N. V. Formuvannia ekolohichnoi vidpovidalnosti v maibutnikh vchyteliv pochatkovykh klasiv u protsesi vyvchennia profesiino oriientovanykh dystsyplin: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ped. nauk: spets. 13.00.04 «Teoriia i metodyka profesiinoi osvity» [Formation of environmental responsibility for future primary school teachers in the process of studying professionally oriented disciplines] / N. V. Hramatyk. – Cherkasy, 2012. – 20 s.
5. Puzyr T. M. Formuvannia ekolohichnoi kultury maibutnikh tekhnikekolohiv u protsesi profesiinoi pidhotovky v koledzhakh: dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.04 [Formation of ecological culture of future technicians of ecology in the process of professional training in colleges] / T. M. Puzyr. – Zhytomyr, 2016. – 242 s.
6. Panhelov B. P. Orhanizatsiia i provedennia turystsko-kraieznavchykh podorozhei: [navch. posib.] [Organization and conducting tourist-local lore trips] / B. P. Panhelov. – K.: Akademydav, 2010. – 248 s.
7. Gorobets O. V. Ispolzovanie informatsionno-kommunikatsionnykh tehnologiy v protsesse prepodavaniya distsipliny «Ekonomika prirodopolzovaniya» [The use of information and communication technologies in the teaching of the discipline «Environmental Economics»] / O. V. Gorobets, S. N. Gorobets // Elektronnoe obuchenie v nepreryvnom obrazovanii 2016. III Mezhdunarodnaya nauchno-prakticheskaya konferentsiya, 13–15 aprelya 2016 g. : sb. nauchnykh trudov. – Ulyanovsk : UIGTU, 2016. – S. 670–675.

Горобец О. В., Горобец С. Н. Формирование экологической ответственности в процессе профессиональной подготовки экономистов

В статье проанализированы понятия экологической ответственности и предложена структура экологической ответственности экономиста. Представлены результаты опроса будущих экономистов и определены уровни сформированности их экологической ответственности. Проанализированы образовательно-профессиональные программы подготовки специалистов экономических специальностей Житомирского национального агроэкологического университета. Приведены рекомендации по повышению уровня сформированности экологической ответственности будущих экономистов.

Ключевые слова: социальная ответственность, экологическая ответственность, структура экологической ответственности экономиста, компоненты экологической ответственности экономиста, образовательно-профессиональные программы подготовки специалистов экономических специальностей, дисциплина «Экономика природопользования».

Gorobets O., Gorobets S. Formation of environmental responsibility in the process of professional training of economists

The article notes that the formation of environmental responsibility in the prospective economists in the process of their training is an urgent and socially important task. The purpose of the article is to analyze educational and professional programs of specialists of economic specialties training on the example of Zhytomyr National Agroecological University (ZNAU), as well as to study the level of formation of ecological responsibility in the prospective economists thus providing suggestions for its improvement. In the process of the research, the methods of analysis, synthesis, survey, comparison, generalization were used. In order to determine the level of formation of environmental responsibility in the prospective economists, a procedure of questionnaire was conducted with 3 and 4 year students of ZNAU, who train in economic specialties. It was found that only 11 % of the respondents have a high level of ecological responsibility. The analysis of educational and professional training programs of the specialists of economic specialties at ZNAU has showed that there are no disciplines of ecological orientation within the programs or no more than one of such disciplines is included in the programs. The conclusion is made about the need to increase the level of environmental responsibility in the students of economic specialties of ZNAU. To this end, it is recommended to include in the list of compulsory disciplines being studied by the prospective economists, such discipline as «Environmental Economics», thus implementing the proposed innovative forms and methods of professional training. In particular, it is recommended that the students be involved in tourist trips and ecological excursions; the use of role-playing games, as well as preparing the projects and using the discussion methods, the participation in roundtables and conferences are very important for the process of the prospective economists' professional training. It is proposed to involve the students in solving environmental problems at the local level, participating in various environmental actions held within the university, city or region, conducting practical training directed at instilling the students with environmentally responsible ways of behavior.

Keywords: social responsibility; ecological responsibility; structure of ecological responsibility of an economist; components of ecologic responsibility of an economist; educational and professional programs of professional training of the specialists in economic specialties; the discipline «Environmental Economics».